УДК 330.341.1

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ НАУКОВО-ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ РЕГІОНІВ

Чичкало-Кондрацька І.Б., к.е.н., доцент,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Анотація

Визначена важливість зміцнення та найповнішої реалізації конкурентних переваг регіонів для підвищення національної конкурентоспроможності. Обґрунтована роль інноваційних науково-виробничих систем у формуванні конкурентних переваг регіонів. Розглянуті конкурентні переваги, що формуються у регіонів на постіндустріальному етапі розвитку економіки. Визначені шляхи підвищення ефективності використання цих переваг в умовах міжнародної інтеграції регіонів.

Annotation

The importance of reinforcement and the most complete realization of competitive advantages of regions for national competitiveness improvement are defined in the article. The role of innovative scientific and productive systems in forming of regional competitive advantages is grounded thoroughly. The competitive advantages, forming on the postindustrial level of economy's development, are considered. The ways increasing usage efficiency of these advantages under international integration of regions is determined.

Постановка проблеми. Найважливішим індикатором, що відображає місце країни у світовій економіці, є її міжнародна конкурентоспроможність. Рейтинги конкурентоспроможності кран світу підраховуються різними міжнародними організаціями, форумами, агенціями, але рівень розвитку технологій, інтелектуального потенціалу, інновацій в країні сьогодні виступають серед найвпливовіших факторів. Як підкреслює М. Портер [1, с.382], зміна технологій є новою парадигмою глобалізації конкурентоспроможності, що вимагає від компаній здатності якомога швидше впроваджувати відповідні інновації.

За індексом глобальної конкурентоспроможності, що розраховується Всесвітнім Економічним Форумом, Україна в 2009р. займала 82 місце із 133 країн світу, що на 10 пунктів нижче за рівень 2008 р. [2]. При цьому серед 12 груп показників, які враховуються, одними із найгірших були індикатори за групами технологічна готовність (3,4 бали із 7 максимальних) та інновації (3,2 бали із 7), що негативно вплинули на загальний рейтинг.

Так, за технологічною готовністю Україна посіла в 2009 р. 80 місце серед 133 країн. Відзначимо, що позиції України покращилися порівняно з 2005-2007 рр. і, особливо, з 2008 р. Розглядаючи структурні компоненти показника технологічної готовності, можна зробити висновок, що найгірші позиції в України у сфері трансферу технологій, використанні останніх поколінь технологій та впровадженні технологій на підприємствах. А найкращій стан спостерігається з використанням Інтернет та мобільних телефонів. Тобто ми спостерігаємо значне відставання України у технологічному розвитку. Але найнебезпечнішим є те, що найважливіші показники, які забезпечують конкурентні переваги країні у довгостроковій перспективі та створюють передумови, що дозволять наздогнати їй розвинуті країни, є найгіршими.

За рівнем інноваційності Україна у 2009 р. займала 62 місце серед 133 країн світу. За даним показником позиції України також погіршилися, порівняно з 61 місцем у 2005-2006 рр. та 50 місцем у 2006-2007 рр., і покращилися на 3 пункти порівняно з 2008 р., хоча загальна сума балів майже не змінилася. Аналізуючи складові компоненти показника рівня інноваційності, відзначимо, що найгірші позиції у країни за державним матеріально-технічним забезпеченням високотехнологічних продуктів. Найкращим є стан у сфері освоєння інновацій.

На сучасному етапі розвитку світової економіки змінюється характер конкуренції та фактори формування конкурентних переваг. Враховуючи посилення впливу глобалізаційних процесів на економіку України, що примушує підприємства та регіони працювати в умовах жорсткої конкуренції, стратегічним пріоритетом державної регіональної політики має стати створення сприятливих передумов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, ефективного використання їх конкурентних переваг.

Досягти міцних конкурентних позицій регіонів можливо лише при тісній взаємодії науки і нових технологій з виробництвом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення високої конкурентоспроможності України, її регіонів, національних виробників присвячено досить багато вітчизняний наукових досліджень, зокрема праці Л.Антонюк, Я.Бразилука, З.Варналія, В. Гейця, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, З. Герасимчук, Я.Жаліли, М. Козоріз, А. Костусева, І.Піддубного та ін. Проте ряд проблем, пов'язаних із формуванням на міцній науково-технічній та інноваційній основі й ефективним використанням регіонами їх конкурентних переваг, залишається невирішеним, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Постановка завдання. Метою даної роботи є визначення конкурентних переваг, що формуються у регіонів в умовах побудови інноваційної економіки, обґрунтування ролі інноваційних науково-виробничих систем у формуванні конкурентних переваг регіонів, розгляд основних шляхів підвищення ефективності використання цих переваг для успішної міжнародної інтеграції регіонів.

Основний матеріал та результати. Історично в основі концепції конкуренції лежали теорії абсолютних та порівняльних конкурентних переваг. За моделлю Хекшера-Оліна факторами національних конкурентних переваг є природні ресурси, ресурси праці і капіталу.

М.Портер у своїй концепції національних конкурентних переваг (так званий ромб конкурентних переваг) крім традиційних факторних умов врахував науково-інформаційний потенціал (тобто знання) та інфраструктуру. Сьогодні популярною та ефективною є запропонована М.Портером кластерна теорія формування конкурентних переваг. Він вважає, що конкурентоспроможність країни слід розглядати через призму міжнародної конкурентоспроможності кластерів, тобто об'єднань підприємств різних галузей.

Дж. Даннінг виділив три групи конкурентних переваг, пов'язаних з діяльністю ТНК: переваги володіння, обумовлені доступом до висококваліфікованих кадрів, інститутів, що здійснюють НДДКР, передових технологій; переваги

розташування; переваги інтернаціоналізації, що викликані самостійним використанням ТНК винаходів та інновацій, не надаючи ліцензії іншим фірмам.

Конкурентні переваги, що виникають при інноваційній моделі розвитку досліджені багатьма вченими, зокрема Б.Лундвалем, К.Фріменом, Б.Йонсоном та ін., які велику увагу надавали знанням та їх удосконаленню.

У постіндустріальному суспільстві відбулася зміна вектору конкуренції від переважного використання статичних порівняльних переваг до використання динамічних конкурентних переваг [3, с.8]. Постійно збільшується вагомість тих переваг, що обумовлені володінням високими технологіями, інноваціями, розвитком інтелектуального потенціалу, інформаційних систем. Хоча не слід нехтувати і конкурентними перевагами, які пов'язані з доступом до тих чи інших видів природних, людських, фінансових ресурсів.

Реалізація конкурентних переваг національної економіки знаходить своє відображення у реалізації їх складових підприємствами в процесі своєї виробничої діяльності та окремими регіонами. Однією з важливих передумов конкурентоспроможності регіонів та окремих суб'єктів господарювання є їх здатність до вчасної адаптації до постійних змін у структурі конкурентних переваг. Ключову роль у найповнішій реалізації конкурентних переваг регіонів грає правильна державна регіональна політика.

Як показав аналіз, при трактуванні категорії «конкурентоспроможність» більшість науковців виходить із рівня реалізованості конкурентних переваг.

Виділяють декілька рівнів системи формування конкурентоспроможності. Перший рівень становить конкурентоспроможність товару. Сьогодні переважаючими факторами конкурентоспроможності товару є індивідуальні властивості, унікальність, якісні характеристики, ступінь задоволення конкретних потреб споживачів. Саме вони формують конкурентні переваги підприємства.

Конкурентоспроможність підприємства характеризується не тільки конкурентоспроможністю товарів, а й здатністю до адекватної модернізації та переорієнтації виробництва відповідно

до життєвого циклу товару та вимог ринку щодо освоєння нової продукції. Саме вміння підприємства використовувати надані йому переваги для виробництва даного товару як за ціновими, так і неціновими характеристиками краще, ніж конкурент, визначає його успіх у конкурентній боротьбі. Різні типи підприємств можуть мати специфічні конкурентні переваги. Наприклад, великі виробничі потужності та масштаби діяльності, що викликає економію витрат (у великих або спеціалізованих підприємств), розташування підприємств у різних країнах, що дозволяє розширити ринки збуту, зменшити витрати на виробництво і збут (в ТНК), гнучкість, що сприяє швидкому пристосуванню до змін ринкового попиту (в менших за розміром підприємствах з потужними системами маркетингу, планування та аналізу), володіння технологічними чи організаційними інноваціями (у підприємств, що входять до інноваційної науково-виробничої системи регіону). Кожна з наведених переваг може бути вирішальною в певних ринкових умовах, але лише остання є невичерпною та найбільш перспективною сьогодні. Цей рівень конкурентоспроможності є найважливішим, оскільки саме підприємства і їх кластери, а не країни та регіони беруть участь у конкурентній боротьбі.

Під конкурентоспроможністю регіону фахівці розуміють здатність економічної системи регіону забезпечувати соціально-економічну оптимальність, сприятливі умови щодо стабільного підвищення ефективності виробництва, адаптованого до змін внутрішнього попиту та світової кон'юнктури на основі використання регіональних конкурентних переваг [4, с.21]. Також цю категорію визначають як «можливості регіону забезпечити конкурентні переваги у продуктивному використанні ресурсів та благ задля підвищення людського розвитку не порушуючи економічної безпеки інших регіонів та країни в цілому шляхом суперництва» [5, с.6].

Конкурентні переваги регіону - це сукупність специфічних природних, соціально-економічних, науково-технічних, освітніх, інформаційних, інституційних, культурних умов, які склалися в регіоні, наявність та реалізація яких надає регіону довгострокові перспективи виробництва товарів та послуг. Конкурентні переваги поділяються на природно існуючі (наявність природних ресурсів,

зручне геополітичне розміщення) та набуті (наявність людських та фінансових ресурсів, високий інноваційний потенціал, розвинута інфраструктура регіону). Деякі конкурентні переваги, отримані від природи, не є вічними, не можуть відтворюватися і практично вичерпали себе. Основну увагу слід приділяти другій групі переваг. Зауважимо, що в умовах прискорення технологічного прогресу, посилення впливу глобалізаційних процесів, поширення концепції сталого розвитку регіонів ці переваги вимушені постійно пристосовуватися до динамічних змін. Важливу роль у цьому грає інноваційний потенціал науково-виробничих систем регіонів та ефективне його використання.

Узагальнемо стратегічний ефект від інноваційного розвитку регіональних науково-виробничих систем з точки зору створення конкурентних переваг. Він полягає в наступному:

1) Прискорюється зростання продуктивності факторів виробництва, що важливо за умов дефіцитності окремих з них.

2) Відбуваються структурні зрушення в економіці регіону, зокрема змінюється галузева структура у бік зростання частки прогресивних наукоємних галузей, здійснюється перерозподіл ресурсів на перспективні напрями суспільно-економічного розвитку.

3) Забезпечується зростання обсягів виробництва, що дозволяє досягти ефекту масштабу, зокрема збільшення обсягів наукомісткої продукції.

4) Створюються умови, що сприяють використанню енерго- та ресурсозберігаючих технологій, досягненню економії витрат.

5) Покращуються якісні характеристики товарів та послуг; збільшується частка продукції, що відповідає міжнародним стандартам якості, екологічності; з'являється можливість випускати унікальну продукцію за допомогою новітніх технологій.

6) Розширюється асортимент продукції, що випускають підприємства регіону.

7) Підвищується гнучкість виробництва, що сприяє прискоренню процесу оновлення продукції відповідно до вимог ринку.

8) Забезпечується розвиток підприємництва, зокрема венчурного бізнесу, інноваційних підприємств.

9) Поліпшується імідж регіону, розширюється зовнішньоекономічна діяльність, зокрема за рахунок зростання обсягів експорту, припливу іноземних інвестицій.

10) Підвищується рівень кваліфікації працівників регіону, забезпечується розвиток інтелектуального потенціалу.
11) Створюються додаткові робочі місця за рахунок високотехнологічного сектору.
12) Забезпечується розвиток підприємств споріднених та підтримуючих галузей.
13) Підвищується гнучкість управління щляхом використання новітніх методів.
14) Забезпечується швидке пристосування регіону до змін конкурентної ситуації.
15) Підвищується освітній рівень населення, корпоративна культура.
16) Прискорюється розиток інфраструктури регіону (наукової, ринкової, фінансової, освітньої, телекомунікацій, інформаційної та ін.).
17) Підвищується рівень інформатизації виробництва.
18) Відбувається досягнення переваг в організації виробництва і збуту за умов мережевої економіки, використання інформаційних комунікаційних технологій.
19) З'являється можливість обміну технологіями з іншими регіонами та державами.
20) Розв'язуються власні економічні і соціальні проблеми підприємств за рахунок використання новітніх технологій.

На сучасному етапі розвитку суспільства, коли наука стала продуктивною силою, одним із найважливіших факторів виробництва є інтелектуальні ресурси, які характеризуються необмеженістю та унікальністю. Вони формуються працівниками з високим рівнем освіти, кваліфікації, вмінь, навичок, готовими до постійного їх підвищення. Саме ці ресурси стають основним об'єктом конкуренції на світових ринках.

Не можна також не відзначити такого джерела конкурентних переваг як інформаційно-комунікаційні технології, що постійно удосконалюються. Їх використання дозволяє поліпшувати організацію виробництва та праці, підвищувати ефективність взаємозв'язків між учасниками виробничого процесу.

Важливими умовами інноваційного розвитку науково-виробничих систем в регіоні є формування сприятливого клімату для підприємницької діяльності, забезпечення доступності

фінансових ресурсів, створення системи стимулів вести активну інноваційну діяльність. Якщо такі умови не створені, як показує практика, в пошувах конкурентних переваг підприємства прагнуть або зрощування із державними структурами та отримання відповідних пільг і преференцій, або - виходу до «тіньового» сектору економіки, реалізуючи таким чином «рентні» чинники конкуренції.

Висновки. Таким чином, сьогодні кожен регіон є повноправним суб'єктом конкурентної боротьби і вимушений змагатися за інвестиційні, енергетичні, людські та інші ресурси, за економічні умови, за ринки збуту тощо. Це потребує формування на інноваційній основі, розвитку та ефективного використання конкурентних переваг**,** що дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності регіону.

Список літератури

1. Портер М. Конкуренція / М.Портер; пер. с англ. — М.: Издательский дом «Вильямс», 1993. — 495 с.
2. The Global Competitiveness Report 2009-2010 / [Klaus Schwab, Xavier Sala-i-Martin, Robert Greenhill]. - World Economic Forum, Geneva, Switzeland, 2009. – 492 p.
3. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: [монографія]: у 2 ч. / [Мазаракі А.А., Бажал Ю.М., Якубовський М.М. та ін.]; за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. - Ч.1. – К.: Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с. - с.21.
4. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: [монографія] / [З.С.Варналій, Е.М.Лібанова, Ю.В.Мокогон, А.І.Мокій]; за ред. З.С.Варналія. — К.: НІСД, 2007. — 768 с.
5. Ковальська Л.Л. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Л.Л.Ковальська. – Львів, 2008. - 35 с.